

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Bedel-i Nakdî Uygulamaları

Paid-Military Services and Practices in Ottoman Army
during the First World War

*İsmail KANDİL**

*Mevlüt KARAGÖZ***

Öz

Ulus-devlet yapısı bütün dünyada zorunlu ve süreli askerlik uygulamalarını gerekli kılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat Fermanı'ndan itibaren askerlik hizmeti erkekler için zorunlu ve süreli hâline getirilmiştir. Ancak, bir istisna olarak bedel-i şahsi ve nakdî uygulamaları gerek Müslüman gerekse Gayrimüslim Osmanlı tebaa için sürekli uygulanagelmıştır. Bu makalede, bedel-i nakdî uygulamaları, Tanzimat'tan itibaren genel itibarı ile ele alınmış, Birinci Dünya Savaşı süresince ise uygulamaların yanında konunun yasal boyutunu oluşturan Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'daki görüşmeler de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Ordusu, Askerlik Hizmeti, Bedel-i Nakdî Uygulamaları, Ahz-ı Asker Hizmetleri.

Abstract

The nation-state structure necessitates the compulsory and time-limited military service practice all over the world. In the Ottoman Empire, from the imperial edict of *Gülhane* to the break down to empire

* Öğr.Gör., Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi AİİT Bölümü, E-posta: kandilismail@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8469-6695.

**Dr., E- posta: mevkaragoz18@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-2713-0166.

Geliş Tarihi / Received: 08.05.2021.

Kabul Tarihi / Accepted: 20.11.2021.

the military service became compulsory. However, in this era, “paid-military services” applied as an exception for both Muslim and non-Muslim Ottomans’. In this article, the paid military service practices are discussed in general starting from the *Tanzimat* period. Moreover, the minutes of meetings in the Parliament of *Mebusan* and the Parliament of *Ayan*, which constitute the legal dimension of the issue, were also examined in addition to the practices during the First World War.

Keywords: First World War, Ottoman, Army, Military Service, Paid-Military Service, Recruitment Agencies.

Giriş

Tarihsel süreç incelendiğinde; her toplumun, güvenliğini ve genişlemesini sağlayacak ordularını teşkil ve idame etmede kendi karakteristik özelliklerine uygun farklı sistemler uyguladıkları görülmektedir. Bu yapılanmada milletlerin demografik yapısı, ekonomik kalkınmışlık düzeyi, siyasi yapılanmaları ve kaderleri olan yaşadıkları coğrafya etkili olmuştur.

Devletler önceleri ülke savunmasında profesyonel olarak yetiştirdikleri askerî kuvvetlerinden yararlanırken özellikle Fransız Devrimi’nden sonra eli silah tutan halktan da yararlanmaya başlamışlardır. Zorunlu askerlik sistemi de bu şekilde doğmuştur. Bu sistem profesyonel ordu dışında kalan ve belli bir yaşın üzerindeki özgür yurttaşların zorunluluk ilkesi çerçevesinde, belli bir süreliğine silahlı olmaları olarak tanımlanabilir¹.

Osmanlı Devleti de ordularını teşkil etmek maksadıyla tarih boyunca tımar, pençik, devşirme, kura ve yükümlülük gibi pek çok usul kullanmıştır². Merkezde kapıkulu, taşrada ise eyalet askerleri olarak

¹ Cenk Özgen, Türkiye’de Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 11.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 515-517; Metin Erendor, *Türk Ordusu Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul 2018, s. 229-253; Şenol Çöklü, *I. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)*, Atatürk

teşkil edilmiş Osmanlı kara ordusunun temel insan gücü devşirmeler hariç Türklerdir³. İslam hukukunda yönetilenler arasında bulunan gayrimüslimler ise askere alımlarda kadın, çocuk ve maluliyeti bulunanlar hariç cizye vergisi ödemeleri karşılığında muaf tutulmuşlardır⁴.

Osmanlı Devleti'nde ordunun asker ihtiyacını karşılaması konusundaki değişimin öncülerinden biri Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa olmuştur. Paşa, Fransa'dan uzmanlar getirerek buranın askerî sistemi hakkında bilgi edinmiş ve kısa bir süre içinde güçlü bir ordu meydana getirmiştir. Avrupa tarzında bir ordunun kurulmasına ise III. Selim öncülüğünde Nizam-ı Cedit reformları ile teşebbüs edilmiştir. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın baskısı ile bu yeni ordu lağvedilmek zorunda kalınmıştır⁵. Sonrasında ise Mehmet Ali Paşa örnek alınarak II. Mahmut döneminde yeni bir ordu kurulması hazırlıklarına başlanmıştır⁶.

Bu bağlamda, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve yerine “*Asakir-i Mansure-i Muhammediye*” isimli yeni bir ordu kurulmuştur. Ordunun meydana getirilmesi amacıyla hazırlanan nizamname gereğince, yaşları 15-30 arasında olan erkeklerin askere alınması kararlaştırılmıştır. Asgarî hizmet süresi ise 12 yıl olarak tespit edilmiştir⁷. Bu adım askerlik hizmetinin her erkek için vatani bir görev hâline

Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s. 4-5.

³ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi 2. Kitap*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2004, s. 91; M. Hikmet Bayar, *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Tarihçesi*, Harp Akademileri Matbaası, İstanbul 2009, s. 21.

⁴ İbrahim Özcoşar, Hüseyin Haşimi Güneş, “Osmanlı Devleti'nde Cizye ve 19. Yüzyıla Ait Bir Cizye Defteri: Cizre Sancağı'nın Cizye Defteri (Cizye Defter Numarası:375)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15 (Kış 2006), c. 5, s. 160-162.

⁵ Eric Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, çev. Ergun Aydınoglu, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 155-156.

⁶ Kurtuluş Kayalı, “Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.1253. Ayrıca bkz. Rıdvan Ayaydın, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 8-9.

⁷ Eric Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi*, çev. Ergun Aydınoglu, s. 157.

getirilmesinde önemli bir aşamadır⁸.

1834 yılında askerlik sistemi içerisinde bir de Prusya'dan örnek alınarak *Asakir-i Mansure-i Redife* kurulmuştur. Ülkede 23-30 yaşları arasında sağlıklı elverişli durumda bulunan kimselerden oluşan 10-12 tabur hazır hâle getirilmiştir. Bu birliklere yılda iki kez eğitim yaptırılmış, savaş dönemlerinde ise orduya katılımı sağlanmıştır

Osmanlı halkının eşit hak ve görevlere sahip olduğunu vurgulayan 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile de askerlik hizmeti bütün Osmanlı halkı için süreli bir yükümlülük hâline getirilmiştir⁹. Ancak 1846 yılında yürürlüğe konan askerî kanunname ile fiiliyatta sadece Müslümanlar yükümlü kılınmıştır¹⁰.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile Müslümanların ve Gayrimüslimlerin eşit hâle gelmesi hedeflenmiştir. Artık İslamiyet'e mensup olanlar haricindekiler de askerlikle istihdam edilebilecektir. Ancak Meclis-i Tanzimat'ın aldığı karar gereğince askerliğe hazır olmayan Gayrimüslimlerden *iane-i askerî* alınmasına karar verilmiştir. Sonra bu vergi *bedel-i askerî* olarak kayıtlara geçmiştir¹¹. Gayrimüslimlerden alınan bu vergi önceleri devlet memurları tarafından alınırken, 1907 yılından itibaren cemaatler tarafından toplanmaya başlanmıştır¹².

Fermanı müteakip devleti teşkil eden bütün unsurların katılımı ile düzenli ve daimî bir ordu teşkil etmek amacıyla 1843, 1846, 1869, 1870, 1886 ve 1909 tarihlerinde kur'a kanunları çıkarılmıştır. Bu kanunlardan 1843 yılında çıkarılan kanun ile askerlik hizmeti 5 yıl süre ile zorunlu hâle getirilmiştir¹³. Bilahare yürürlüğe konulan kanunlarda ise

⁸ Hidayet Kara ve Bahattin Çatma, "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik", *International Journal of Social Science*, Sayı 64 (Winter-III 2017), s. 356.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1947, s. 183.

¹⁰ Rıdvan Ayaydın, *Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, s. 46.

¹¹ Sıddık Sami Onar, "Bedel-i Askerî", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, c. 2, İstanbul 1979, s. 439.

¹² Feridun Emecen, "Bedel", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul 1992, s. 301.

¹³ Kurtuluş Kayalı, "Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu", s. 1253.

genel itibarı ile mevcut uygulamalardan kaynaklanan problemlere ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi konjonktüre göre askerlik hizmetinin başlama ve bitiş süreleri ile askerlik hizmetinden muafiyetler belirlenmiştir¹⁴.

Askerlik hizmetinden muafiyet orduda insan kaynağı açısından soruna yol açmış, ancak yine de muafiyet geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Ülkede Gayrimüslimler, kadınlar, Haremeyn'de bulunan halk, medreseliler gibi gruplar, Osmanlı Devleti'nde *muinsiz* olarak tabir edilen ve evi geçindirecek başka kimsesi bulunmayanlar muafiyete sahip olmuşlardır¹⁵. Askere alma konusunda muafiyet sağlayan bir başka husus ise *bedel-i şahsî*'dir.

Bedel-i şahsî, bir kişinin kendisinin yerine askere bedel karşılığı başkasını göndermesidir¹⁶. 1846 Kur'a Nizamnamesine göre bedel-i şahsî için bedel verecek şahsın 25 yaşını geçmiş, 30 yaşını aşmamış; parayı temin edebilmek için bağ, bahçe, tarla, çift satmamış; bedel alıp askere gidenin ise muvazzaf sınıfından redif sınıfına geçmeye hak kazanmış ancak kaydını yapmamış ve sağlığı yerinde olan kimseler olması gibi özellikler taşıması istenmiştir¹⁷. Aynı kanun ile 6 adet Ordu merkezi oluşturulmuş ve kara ordusu şekillendirilmiştir. 1869'da Prusya'dan örnek alınarak kara ordusu nizamiye, redif ve müstahfiz olmak üzere kademelendirilmiştir¹⁸.

1870 yılında yürürlüğe konulan Kur'a Nizamnamesi ile ismine kur'a isabet edenlerin ya yerlerine başka bir kişiyi göndermeleri ya da nakit para ödemeleri talep edilmiştir. Yine kanun ile Osmanlı Devleti'nin sadece Müslüman tebaası askerlikle yükümlü kılınmış ve muvazzaf askerliğin 20 yaşında başlayarak 25 yaşında bitmesi koşulu

¹⁴ Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c. 3, s. 146-147.

¹⁵ Eric Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi*, s. 165-166.

¹⁶ Feridun Emecen, "Bedel", s. 301.

¹⁷ Rıdvan Ayaydın, *Osmanlı Devleti'nde Askerî Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914)*, s. 46. Ayrıca bkz. Eric Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi*, s. 166.

¹⁸ Fahri Çoker, "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1263.

getirilmiştir¹⁹. Ayrıca kanunnamenin 7. faslında bedel-i nakdîye ilişkin hükümler kayıt altına alınmıştır.²⁰ Askerî hizmete çağrılanlardan 15 bin kuruş bedel ödemek suretiyle nizamiye birliğinden redif birliğine geçmesi de kanunla hüküm altına alınmıştır.²¹

Askere alma hakkında uygulamaya konulan kanunlardan bir diğeri de sekiz fasıldan oluşan 1886 tarihli kur'a kanunnamesidir. Bu kanunla birlikte bedel-i şahsî uygulaması kaldırılmıştır.²²

Kanunnamenin son faslı bedel-i nakdîye ayrılmıştır²³. Bedel miktarı da 50 Osmanlı altını olarak belirtilmiştir. Bedel-i nakdî vereceklerin, en yakın askerî kıt'ada beş ay askerlik hizmetinde bulunmaları şartı da kanunda yerini almıştır. Ayrıca silahlı altına alınma işlemlerinde bedel-i nakdî vereceklerin 1. tertip numarası isabet ettikten sonra askere alma şubesine haber vermeleri istenmiştir. Diğer yandan zecrî [zorlayıcı önlem, zorlayan] numara sahiplerinin bedel-i nakdîlerinin kabul edilmeyeceğinin altı çizilmiştir²⁴. Bunun dışında firarilerden bedel-i nakdî alınmayacağı belirtilmiştir. 1888 yılında 2. tertip askerleri için de bir nizamname hazırlanarak bu kimselerin de bedel vererek askerlikten muaf olmalarının yolu açılmıştır. Bu kişilerin bedel verdikten sonra beş ay nizamiye taburlarında görev yapması istenmiştir²⁵.

Osmanlı vatandaşlarının din farkı gözetmeksizin eşit işlemgöreceğini esas alan II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında da Osmanlı ordusunda askerlik işlemleri ile ilgili bir dizi yasa çıkarılmıştır. Bu

¹⁹ Salih Yıldırım, Osmanlı'dan Günümüze Bedelli Askerlik Uygulamaları, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2019, s. 11.

²⁰ Cenk Özgen, Türkiye'de Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu, s. 36.

²¹ Fahri Çoker, "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler", s. 1264.

²² Cengiz Özgün, Türk Silahlı Kuvvetlerinde Personel Yönetimi ve Personel İstihdamının Yeniden Yapılandırılması: Profesyonel Askerlik, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya 2005, s. 76.

²³ Salih Yıldırım, Osmanlı'dan Günümüze Bedelli Askerlik Uygulamaları, s. 12-13.

²⁴ "Asakir-i Nizamiye-i Şahnenin Tertibat-ı Müteyemmime-i Cedideye Tefvikan Suret-ı Ahzını Mübeyyin Kanun, *Düstur*, I. Tertip, c. 5, Numara: 842, s. 694-695.

²⁵ Rıdvan Ayaydın, Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914), s. 113.

kanunların ilki 1909 yılındadır²⁶.

7 Ağustos 1909 tarihli yasa ile askerlik süresi kara sınıfında 25, deniz sınıfında ise 10 yıl olarak belirlenmiştir. Fakat çok geçmeden yeniden Hristiyan nüfus ile İşkodra, Yemen, Hicaz, Trablusgarp illeri, Necid ve Bingazi sancakları ve Arabistan'a komşu olan illerin çöle yakın kısımlarındaki Arap aşiretleri de askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır. Osmanlı Devleti, sonucunda birçok toprak kaybı ve insanlık dramının yaşandığı göçlere sebep olan Balkan Harbi'ne bu kanun ile girmiştir²⁷.

Balkan harpleri bitmeden General von der Goltz'un öğrencilerinden Alman yanlısı Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığı ile sonuçlanan Bab-ı Ali Baskını'ndan sonra devlet yönetimini ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetimde tek başına söz sahibi olmuştur. Bu güçlerini de zaman kaybetmeden yerli ve yabancı askerler tarafından yapılan eleştiriler doğrultusunda ordudaki reform planlarını gerçekleştirmek için harcamışlardır. Bu reformlardan ilki Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın taşrada görev yapan sivil ve asker personelin yetki alanlarının belirlenmesine dair emridir²⁸. İkincisi harpte yetersiz performans gösteren 1.300 alaylı ve yaşlı subayın emekli edilmesi²⁹; üçüncüsü Divan-ı Temyiz-i Askeriyelerin kurulması ve son olarak daha kısa zamanda daha çok personeli seferber edebilmek için 12 Mayıs 1914 tarihli *Mükellefiyeti Askeriye Kanun-ı Muvakkati*'nin yürürlüğe

²⁶ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, Birinci Oturum Senesi, D: 1, İ: 110, C: 5, TBMM Basımevi, Ankara 1992, s. 325-332; MMZC, Birinci Oturum Senesi, D: 1, İ: 116, C: 5, s. 475-486.

²⁷ Süleyman Beyoğlu, "Ermeniler Amele Taburlarında", *Yeni Türkiye, Ermeni Özel Sayısı*, (60/2014), s. 259-288.

²⁸ Stanfod J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 110.

²⁹ Mehmet Beşikçi, "Balkan Harbi Yenilgisi Sonrası Osmanlı Ordusunda Yeniden Yapılanma Hamleleri", *Harp Akademileri Komutanlığı Balkan Harbi Panel Bildirileri*, İstanbul 2016, s. 138. Ancak emekli edilen bu subaylardan bir kısmı, Birinci Dünya Savaşında artan subay eksikliği sebebiyle özellikle sağlık ve menzil hizmetleri gibi cephe gerisinde icra edilen lojistik faaliyetlerde kullanılmışlardır. Bkz. Mevlüt Karagöz, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin Sina Cephesi Lojistik Faaliyetleri*, Yeditepe Akademi Yayınları, İstanbul 2021, s. 28.

konulması şeklinde sayılabilir³⁰.

1. Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati'de Bedel-i Nakdî

Topyekûn harbin bütün etkilerinin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı süresince, Osmanlı Ordusu'nda askerlik hizmetini düzenleyen bu kanuna ilaveten bedelli askerlik kanunu çıkarılmıştır. Özellikle bedelli askerlik kanununun çıkarılmasını müteakip, uygulamaya yönelik olarak Meclis-i Mebusan'da tartışmalar yaşanmıştır.

Kanunun hazırlanmasına Harbiye Dairesi Ordu Şubesi Ahz-ı Asker Kalemi Amiri Behiç Bey (Erkin) etkin rol almıştır. Behiç Bey anılarında Balkan Savaşlarından henüz çıkan orduda kanunun iyice düşünülerek çıkarılmasını talep ettiğini, ancak Enver Paşa'nın bir an önce hazırlıklara başlanması yönünde talimat verdiğini anlatmaktadır. Harbiye Nezaretinde yapılan hazırlıklarda Alman askerî heyetinden Binbaşı Mayer de yer almıştır. Harbiye'de hazırlanan ardından Danıştay'da son şekli verildikten sonra Sadrazam Sait Halim Paşa'nın konağında hükûmetin onayına sunulan kanun buradan Padişah V. Mehmet Reşat'ın huzuruna getirilmiştir. Padişah, kanunun idam cezaları ile dolu olduğunu belirterek onaylamayı reddetmiştir. Ancak Enver Paşa'nın Şeyhülislam Hayri Efendi'yi araya koymasına ile kanunun tasdiki sağlanmıştır³¹.

Kanunla askere alma işlemlerinin kolordular bölgesinde teşkil edilecek "Ahz-ı Asker Dairelerince" yerine getirilmesi istenmiştir. Kolorduların kendi mıntıkası dâhilindeki askerlik şubeleri o kolordunun emir ve komutasında görev yapacaktır. Ayrıca her liva dâhilinde bir askerlik şubesi tesis edilmeye çalışılarak askere almalar daha alt birimlerde yapılmaya başlanacaktır. Seferberlik faaliyetlerini daha kısa sürede ve ülkenin her bölgesinde daha sistemli olarak gerçekleştirmek maksadıyla ülke, önce 13 adet Ahz-ı Asker Dairesine, bunlar kendi

³⁰ Mükellefiyeti Askeriye Kanunu Muvakkati, *Düstur*, Tertip: 2, c. 6, 1334 (1918), s. 662-704; Selahattin Karatamu, *TSK Tarihi (1908-1920)*, c. 3, Gnkur ATASE Yayınları, Ankara 1971, s. 236-237.

³¹ Behiç Erkin, *Hatırat 1876-1958*, haz. Ali Birinci, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 122-123. Ayrıca bkz. İsmail Kandil, Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2020, s. 373.

içlerinde 35 adet Ahz-ı Asker Kalemine, bunlar da kendi içlerinde 362 adet Ahz-ı Asker Şubelerine ayrılmıştır³².

Yine aynı kanun ile askerlik hizmeti silahlı ve silahsız olarak iki gruba ayrılmıştır. Balkan Harbi'nde silahaltına alınan gayrimüslimlerin isteksizlikleri, casusluk, itaatsizlik ve firar olaylarına karışmaları, onların I. Dünya Savaşı'nda silahsız olarak hizmet etmelerine sebep olmuştur. Bu savaşın başlangıcında da Balkan Harbi'ndeki "Hizmet Taburları"na benzer, silahsız hizmet eden her biri ortalama 1.000-1.500 mevcutlu 90 adet "Amele Taburu" teşkil edilmiştir. Savaş boyunca yaklaşık 100.000 kişinin görev yaptığı taburların her biri dörder bölüklü olarak kurulmuş; tabur ve bölük komutanı olarak Balkan Harbi sonrası emekliye sevk edilmiş ya da hizmete muktedir olamamış ihtiyat subayları atanmıştır³³.

Askere alma usulünü daha verimli hâle getirebilmek amacıyla muafiyet ve bedel konularına sınırlama getirilen kanun, Dâhiliye Nezareti aracılığı ile askere alma şubelerine gönderilerek uygulanmaya başlanmıştır. Mükellefiyet-i Askeriye Kanununun 118-132. maddeleri bedel-i nakdiye ilişkin hükümleri ihtiva etmektedir. Kanun ile bedel miktarı yine 50 Osmanlı altını olarak tespit edilmiştir. Kanundan yararlanacak her ferdin ayrıca altı aylık bir askerî eğitimden geçmesi de hüküm altına alınmıştır. Bedel-i nakdi, askerlik yükümlüsünün kendisi veya yakını tarafından merkeze bağlı mal sandıklarına, Mısır'da Komiserliğe, Trablusgarb'ta Naibü's-sultanlığa, yabancı ülkelerdeki konsolosluk ve şebenderliklere verilmesi karara bağlanmıştır. Celp çağrısına gelmeyen, firar eden ya da çağrıya bir aydan fazla gecikenlerin bedellerinin kabul edilmeyeceği de hüküm altına alınmıştır. Ayrıca kanun hükmünce bedel vereceklerin askerlik şubelerinden kanuna aykırı bir durumları bulunmadığına dair resmî bir belge getirmeleri de istenmiştir. Bütün işlemlerin ardından yasadan yararlananlar ihtiyata ayrılıp, bağlı buldukları kolordu seferberliğe katılmadığı sürece izinsiz terhis

³² ATASE Arşivi, *Birinci Dünya Harbi*, Kls. 73, Dos. 365, Fih. 003. Ayrıca bkz. Mehmet Beşikçi, "Balkan Harbinde Osmanlı Ordusu Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 110 (Bahar 2012), s. 43.

³³ ATASE Arşivi, *Birinci Dünya Harbi*, Kls. 1124, Dos. 3, Fih. 003-001a; Beyoğlu, "Ermeniler Amele Taburlarında", s. 2-4.

edilmeleri gereği belirtilmiştir³⁴. Ayrıca Ahz-ı Askerlik Şubeleri Dâhiliye Nezareti'nin 31 Mayıs 1914 tarihli emri ile bedel-i nakdî alımlarında harp vergileri dâhil güncel borçları hesaplamakla yükümlü kılınmıştır³⁵.

Seferberlik ilanı tarihinden itibaren hazır durumdaki kuvvetler gelinceye kadar bedel-i nakdî kabul edilmeyeceği ve ihtiyat ve müstahfız birliklerinden bedel-i nakdî alınmayacağı kanunda belirlenen hususlardan bir diğeridir. Silahaltına alınanlardan başka yurt içinde veya dışında olan ve bedel-i nakdî vermek isteyenlerin ise ekim ayında eğitime tabi tutulacakları, isteyenlerin bu işlemi bir sene tecil edebilecekleri ifade edilmiştir. Bedel ödeyip iki sene gelmeyenlerin ise bedelleri geri verilmeyip silahaltına alınacakları kanunda yerini almıştır. Memurlar bedel-i nakdî vermeleri durumunda silah eğitimleri aldıkları müddet içerisinde izinli sayılacaklardır³⁶.

Mükellefiyet-i Askeriye Kanununda bedel-i nakdînin iade edilmesi durumları da belirtilmiştir. Buna göre silahaltında veya hava değişiminde iken vefat eden ve askerlikten ihraç edilenlerin; askerlik eğitimleri tamamlanmasına rağmen bazı zorunlu sebepler nedeniyle terhis edilemeyenlerin; bedel verip de askerî eğitimleri sonraki seneye sarkanların; bedellerini vermelerinden itibaren altı ay geçmeksizin vefat etmiş veya askerlikten ihraç edildikten sonra maluliyeti tayin olunanların ve bedel-i nakdî ödemesinden sonra altı ay geçmeden seferberlik ilan edilip silahaltına alınanların bedelleri iade edilecektir. Ayrıca firar edenlerden bedel-i nakdî kabul edilmeyeceği, bedel vermişse iade olunacağı da belirtilmiştir³⁷. Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'na 5 Nisan 1915 tarihinde yapılan bir ek ile muhacirlerden, ihtiyat ve müstahfız sınıfına mensup olanların bedel-i nakdî vermelerinin önü açılmıştır³⁸.

³⁴ “Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu”, *Düstur*, 29 Nisan 1330, Tertip: 2, c. 6, Numara: 296, s. 697-698. Ayrıca bkz. Osman Köksal, Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti'nde Asker almada Son Durum), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987, s. 41-42.

³⁵ BOA, *DH.İD.* 198-4 (1332.B.06).

³⁶ “Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu”, *Düstur*, s. 698-699.

³⁷ “Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu”, *Düstur*, s. 699. Ayrıca bkz. Osman Köksal, Osmanlı Devleti'nde Askeralmada Son Durum, s. 42.

³⁸ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, c.1, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 130, İstanbul 2013, s. 179.

2. Bedel-i Nakdî Kanunu'nun, 1914 Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'da Tartışılması

Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte İttihat ve Terakki Fırkası'nın askerlik sisteminde gerçekleştirdiği düzenlemeler içerisinde Bedel-i Nakdî Kanunu da bulunmaktadır. Her ne kadar Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu içerisinde bu husus yer almış olsa da sonradan ordunun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ayrı bir kanun hâlinde düzenlenerek yürürlüğe konmuştur. Kanun ile askerlikten kaçanların ve yeterli süre askerî eğitim almayanların bedel karşılığı askerlikten muaf tutulması yasalaştırılmıştır. “1303 Tevellütlülerden 1308 Tevellüdine Kadar Olan Erbab-ı Esnandan İstisnai Bedel-i Nakdî Kabulü ve Müteferruatı Hakkında Kanun-ı Muvakkat” adıyla 11 Mart 1913 tarihinde öncelikle geçici olarak çıkarılan kanun, 27 Mayıs 1914 tarihinde Meclis-i Mebusan'da görüşülmüştür. Kanun hakkında Askerî Encümen'i temsilen Hüseyin Kadri Bey (Karesi) değerlendirmede bulunmuştur. Askerlik hizmetini yerine getirmeyip firari durumda olanların güvenlik güçlerinin karşısına çıkarılmadıklarından asayiş bozucu bir durumda bulduklarını belirtmiştir. Ayrıca pişmanlıklarını belirterek askere gideceklerin zorunlu askerliği affetmek suretiyle bedel-i nakdî vermeleri hükmünü getirdiklerini ifade etmiştir³⁹. Kanun, 3 Haziran 1914 tarihinde Meclis-i Ayan'da da görüşülmüştür. Burada önce Askerî Encümen'e gelmiş, onaylanmasının ardından genel kurulda tartışılmıştır. Kanun layihası Rıza Paşa (Topçu Feriki) tarafından tanıtılmış ve aynı tarihte onaylanmıştır⁴⁰.

1887-1892 arası doğumlulardan olup bakaya kalanlar, kanunla belirlenmiş sebepler gereğince bedelleri kabul edilmeyip zorla istihdam edilen kişilerden silahaltında bulunanlar, kur'a isabet ettikten sonra arz olan muinsizliği⁴¹ dikkate alınmamak şartıyla bedel verenlerin bedel-i nakdîleri kabul edilip vermeyenlerin herkes gibi istihdam edilecekleri kanunda yerini almıştır. Bedel-i nakdî başvuruları sekiz ay zarfında gerçekleştirilecektir. Yasa ile dile getirilen hükümler 1 Ekim 1912

³⁹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, İçtima-i Fevkalade Oturum Senesi, D: 3, İ: 5, C: 1, s. 46.

⁴⁰ *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)*, İçtima-i Fevkalade Oturum Senesi, İ: 6, D: 3, C: 1, s. 66-67.

⁴¹ Muinsiz: Silahaltına alındığında yardımcısı, destekçisi olmayan kişi.

tarihinden itibaren vuku bulan davetlere icabet etmeyen ihtiyat, redif ve müstahfız sınıfı için de geçerli olacaktır. Bedel-i nakdî, yasa çerçevesinde bir seneliğine mahsus olmak üzere yürürlükte kalacaktır⁴². Kanun çerçevesinde bakaya kalanlardan da bedel-i nakdî alınması istenmiştir. Örneğin 12 Haziran 1914 tarihinde Rize'den Mutasarrıf Cemal imzasıyla gönderilen telgrafta 571 bakayanın 58'inden bedel-i nakdî alındığı ve karşılığında 58 bin lira gelir elde edildiği belirtilmektedir⁴³.

Birinci Dünya Savaşı'nda seferberlik başladıktan sonra kanunda gayrimüslimlerin bedel-i nakdî vermeleri hakkında 3 Ağustos 1914 tarihinde düzenleme yapılmıştır. Gayrimüslim ihtiyat askerlerin 30 Osmanlı altını bedel-i nakdî vermeleri yasa ile belirlenmiştir⁴⁴. Kanunu, uygulamaya geçirilmesi istemiyle Meclis-i Mebusan'a gönderen Askerî Encümen, mazbatasında Gayrimüslimlerin büyük bir kısmının talim görmemelerini kabule gerekçe göstermiştir⁴⁵. Kanunun geçerlilik süresi Osmanlı sınırları içerisinde bir hafta, Osmanlı sınırları dışında ve ayrıcalıklı eyaletlerden yapılacak başvurular için yol ve araç şartları göz önünde bulundurularak iki hafta şeklinde belirlenmiştir⁴⁶. Layiha Meclis-i Mebusan'da 23 Aralık 1915 tarihinde kabul edilmiştir. Buradan da Meclis-i Ayan'a havale edilmiştir⁴⁷.

Kanun layihası Meclis-i Ayan'a ilk kez 3 Ocak 1916 tarihinde gelmiş⁴⁸ ve Maliye Encümeni'nde görüşülmüştür. Ardından 29 Ocak 1916 tarihinde Meclis-i Ayan genel kurulunda tartışılmıştır. Kanunun maddelerine geçilmeden heyet-i umumiyesi hakkında yapılan beyanatlarda Ahmet Rıza Bey, geçici olarak uygulamaya konulan bedel-

⁴² “1303 Tevellütlülerden 1308 Tevellüdüne Kadar Olan Erbab-ı Esnandan İstisnai Bedel-i Nakdî Kabulü ve Müteferuatı Hakkında Kanun”, *Düstur*, 9 Haziran 1914, Tertip: 2, c. 6, Numara:330, s. 768. Ayrıca bkz. Hidayet Kara ve Bahattin Çatma, “Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik”, s. 366; İsmail Kandil, Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918), s. 405; Kanunun kazalara tebliğine dair bkz. BOA, *DH.İD.*158-16 (1332.B.12).

⁴³ BOA, *DH.İD.*180-56 (1332.B.20).

⁴⁴ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, c. 1, s. 27.*

⁴⁵ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2400> (25.04.2021).

⁴⁶ “Taht-ı Silaha Celb Olunan Milet-i Gayr-i Müslime Efrad-ı İhtiyatıyesinden Bedel-i Nakdî Kabulü Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Düstur*, 21 Temmuz 1330, Tertip:2, c. 6, Numara: 397, s. 913.

⁴⁷ *MMZC*, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 11, C: 1, s. 224.

⁴⁸ *MAZC*, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 16, C: 1, s. 256.

i nakdî kanunlarıyla Meclis'te görüşülen kanunların birbirlerini bozan bir nitelik taşıdıklarını dile getirmiştir. Rıza Paşa (Topçu Feriği) ise kanunların ihtiyaca göre çıktığını, aslında birbirleriyle çelişen kanunlar olmadığını anlatmıştır. Kanunu aydınlatmaya çalışan Meclis-i Ayan Başkanı Rifat Efendi ise askere alımlarda esas olanın Mükellefiyet-i Askeriye ve Ahz-ı Asker Kanunları olduğunun altını çizerek bedel-i nakdîyi seferberliğe mahsus bir düzenleme olarak nitelendirmiştir.⁴⁹ Rifat Efendi, bedel-i nakdîye göre verilecek miktarın bir kanunda 30, diğer kanunda 43 Osmanlı altını olmasını vilayet hissesi ve harp vergisi alınıp alınmamasından kaynaklandığını belirtmiştir⁵⁰.

Bu kanunun ardından Gayrimüslim müstahfız askerlerinin de ihtiyat askerleri gibi bedel-i nakdî kapsamına alınması geçici kanun suretinde 6 Ağustos 1914 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun, Meclis-i Mebusan'ın 23 Aralık 1915 tarihli oturumunda kabul edilerek Meclis-i Ayan'a havale edilmiştir⁵¹. Kanun layihası Meclis-i Ayan'da 29 Ocak 1916 tarihinde kabul edilmesinin ardından⁵² 13 Haziran 1916 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁵³. Ayrıca, Bağdat Vilayeti'nin 29 Kasım 1916 tarihli sorusu üzerine 20 Mart 1916 tarihli yasanın 3. maddesi gereğince, 30 liralık bedel-i nakdî ücretine vilayet hissesinin de dâhil olduğu, ayrıca ilave bir ücret alınmaması gerektiği Dâhiliye Nezaretince bildirilmiştir⁵⁴.

Savaş döneminde askerî ihtiyaçların artması ile Müslüman tebaadan da bir seneye mahsus bedel-i nakdî alınması kararlaştırılmış ve bu yönde 8 Ağustos 1914 tarihinde geçici bir kanun çıkarılmıştır. Bu çerçevede Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nun 42. ve 147. maddeleri gereğince birer sene süre ile askere alınanlar dışındaki ihtiyat ve müstahfız sınıfından olup gayr-ı muallemolarak nitelenenlerden 43 lira alınması yasalaşmıştır. Geçici kanunda gayr-ı muallimler daha önce

⁴⁹ MAZC, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 23, C: 1, s. 403-404.

⁵⁰ MAZC, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 23, C: 1, s. 404.

⁵¹ MMZC, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 11, C: 1, s. 224.

⁵² MAZC, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 23, C: 1, s. 404.

⁵³ "Taht-ı Silaha Celb Olunan Milet-i Gayrimüslime Efrâd-ı İhtiyâtiyesinden Bedel-i Nakdî Kabulü Hakkında Kanun", *Düstur*, 25 Kanun-ı Sani 1331, Tertip:2, c. 8, Numara: 242, s. 375. Ayrıca bkz. Hidayet Kara ve Bahattin Çatma, "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik", s.367; İsmail Kandil, Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918), s. 406.

⁵⁴ BOA, *DH.UMVM.55/11* (1334.N.08).

silahaltına alınmamış olanlarla, askerlik hizmetini üç aydan az yapanlar şeklinde tanımlanmıştır⁵⁵. Kanun 13 Ağustos 1914⁵⁶ ve 21 Ağustos 1914⁵⁷ tarihlerinde iki kez uzatılmıştır. Kanun, Meclis-i Mebusan'da 23 Aralık 1915 tarihinde kabul edilirken⁵⁸ Meclis-i Ayan'da 29 Ocak 1916 onaylanmış⁵⁹; ardından 7 Şubat 1916 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶⁰.

Bedel-i Nakdî Kanunu'nun süresi 8 Ekim 1914 tarihinde geçici bir kanunla uzatılmıştır. Kanun gereğince muallim olsun olmasın Gayrımüslim ihtiyat ve müstahfiz efradı ile Müslim ihtiyat ve müstafaza efradından gayrimuallem olanlar ve doktor raporu ile silahsız hizmete ayrılmış muallim ve gayr-ı muallemelerden bir ay süre ile bedel-i nakdî alınabileceği ifade edilmiştir. Yine üç aydan aşağı talim görenler gayr-ı muallim sayılmıştır. Bedel-i nakdî miktarı 43 Osmanlı altını olarak belirlenmiştir. Amele taburları da kanun gereğince bedel verebileceklerdir. Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati'nin 42. ve 147. maddeleri hükmünce bir sene süre ile askere alınacakların yedek subaylığa ayrılması durumunda bedel-i nakdî alınmayacağı kanunda yerini almıştır. Ayrıca kanunun kabul olunmasından sonra kıtaya kayıt yaptıran gayr-ı muallim efradın bedelleri kabul olunmayacaktır⁶¹. Kanun layihası Meclis-i Mebusan'da 23 Aralık 1915 tarihinde⁶², Meclis-i Ayan'da 29 Ocak 1916 tarihinde kabul edilmiştir⁶³.

Bedel-i Nakdî Kanunu 15 Şubat 1915 tarihinde Meclis-i Mebusan'da görüşülmüştür. Genel Kurulda söz alanlardan Fevzi Bey

⁵⁵ “Müslüm Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfazasının Gayr-ı Muallim Kısmından da Bedel-i Nakdî Kabulü Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Düstur*, 26 Temmuz 1330, Tertip: 2, c: 6, Numara: 414, s. 931. Ayrıca bkz. İsmail Kandil, Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918), s. 407. Kanunun ilgililere tebliği hakkında bkz. BOA, *DH.İ.UM.EK.* 100/4 (1334.R.03).

⁵⁶ “Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfizdan Bedel-i Nakdî Kabulü İçin Muayyen Mahallerin Temdidi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Düstur*, 31 Temmuz 1330, Tertip:2, c.6, Numara:440, s. 968.

⁵⁷ “Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfizdan Bedel-i Nakdî Kabulü İçin Muayyen Mahallerin Tekrar Temdidi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Düstur*, 8 Ağustos 1330, Tertip:2,c. 6, Numara: 468, s. 1013.

⁵⁸ *MMZC*, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 11, C: 1, s. 226-227.

⁵⁹ *MAZC*, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 23, C: 1, s. 405.

⁶⁰ “Müslim Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfizının Gayr-ı Muallim Kısmından da Bedel-i Nakdî Ahzı Hakkında Kanun”, *Düstur*, 25 Kanun-ı Sani 1331, Tertip:2, c. 8, Numara: 244, s. 377.

⁶¹ “Bedel-i Nakdî Kabulünün Temdidi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Düstur*, 25 Eylül 1330, Tertip: 2, c. 6, Numara: 549, s. 1331.

⁶² *MMZC*, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 11, C: 1, s. 228.

⁶³ *MAZC*, İkinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 23, C: 1, s. 405-406.

(Diyarbakır) kanunun yalnızca temel eğitim almamış kimselerden değil eğitimli askerlerden de alınmasını, Tahsin Rıza Bey (Tokat) ve Ohannes Vartkes Efendi (Erzurum) bedel verebilen ve veremeyen yaşlılar arasında eşitsizlik meydana gelebileceği eleştirilerinde bulunmuşlardır. Ayrıca Mehmet Nuri Efendi (Zor), Hamit Bey (Halep), Haralambidis Efendi (İstanbul), Tahsin Rıza Bey (Tokat) bedel-i nakdinin fertlerin askere davetinden sonra da kabul edilip edilemeyeceğini tartışmıştır. Rıza Paşa (Karahisar-ı Sahip) ise bedelli askerliğin kan bedeli niteliğinde olduğunu herkesin gelirine göre ücret ödeyebilmesini talep etmiştir. Bu eleştirilere yanıt veren Behiç Bey (Harbiye Nezareti Şube Müdürü), askere olan ihtiyacın göz önünde bulundurulmasını aksi takdirde vatan savunmasının tehlikeye girebileceğini ifade etmiştir. Abdullah Azmi Efendi (Kütahya) ve Hasan Fehmi Efendi (Sinop) üç aydan az gayr-ı muallim görülmesinin doğru olmadığını, pek çok askerin zaten kâğıt üzerinde eğitim gördüklerinin altını çizmiştir. Kendisine yanıt veren Hüseyin Kadri Bey (Karesi) sürenin yeterli bulunduğunu, aksi düşünüldüğünde hassa ordusunu oluşturan askerlerin büyük çoğunluğunun da yetersiz düzeyde düşünülebileceğini dile getirmiştir. Kanundan esas amacın bedel alınarak ordunun ihtiyacını karşılamak olduğunu vurgulamıştır⁶⁴.

Kanun layihası Meclis-i Ayan'da 22 Şubat 1915 tarihinde tartışılmıştır. Genel Kurulda öncelikle Askerî Encümen'in raporu okunmuştur. Encümen, kanunun aynen kabulü yönünde karar beyan etmiştir. Görüşmeler sırasında Abdurrahman Şeref Efendi, Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nda belirtilen bedel-i nakdî ile ilişkisini ve sadece bu seferberlik için mi geçerli olacağını sormuştur. Behiç Bey, Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nun bedel-i nakdîyi sadece nizamiye hizmetinde olanlar için yürürlükte tuttuğunu seferberlik zamanlarında bedel-i nakdîyi kabul etmediğini anlatmıştır. Ancak hâlihazırdaki kanunun yalnız Birinci Dünya Savaşı'ndaki seferberliğe mahsus ve ülkenin içinde bulunduğu iktisadi koşullar nedeniyle yasalaştırıldığını dile getirmiştir⁶⁵. Osman Paşa'nın (Müşir) kanunda geçen ve ortak aşar iltizam edenler içerisinde bedel-i nakdîye başvuranların neden en yaşlısının alınması gerekir

⁶⁴MMZC, Birinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 26, C: 1, s. 350-358. Ayrıca bkz. İsmail Kandil, Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918), s. 410-411.

⁶⁵MAZC, Birinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 22, C: 1, s. 345.

sorusuna ise Behiç Bey ziraat faaliyetlerinin aksamaması mültezimlerden diğerinin işleri yürütmesi gerekliliğine vurgu yaparak cevap vermiştir⁶⁶. Bunun dışında Meclis-i Ayan kanun layihasının 3. maddesini yeniden düzenleyerek Mükellifiyet-i Askeriye Kanunu'ndaki 42. ve 147. maddeleri işaret eden ibarenin, adı geçen kanunun hâlâ yürürlükte olması nedeniyle metinden çıkarılmasına karar vermiştir. Kanun layihasının Meclis-i Ayan'da eleştirilen bir diğer noktası da Yorgiyadis Efendi'nin kendisini muhalif olarak nitelendirdiği 4. maddedir. Madde bedel-i nakdîyi vilayet hissesinin de dâhil edilmesiyle 44 liraya çıkarmaktadır. Önceden bedel-i nakdîden başka harp vergisi alınırken, sonradan harp verginin tahsil edilmemesi nedeniyle bedel-i nakdînin 40 lira ve üzerine yüzde on vilayet hissesinin eklenmesi ile 44 lira alınması lüzumunun oluştuğunu açıklamıştır⁶⁷. Diğer maddeleri kabul edilerek Meclis-i Mebusan'a tekrar havale etmiştir⁶⁸. Meclis-i Mebusan 24 Şubat 1915 tarihinde Meclis-i Ayan'dan gelen değişikliği kabul etmiştir⁶⁹. Meclis-i Ayan da 28 Şubat 1915 tarihinde yasaı onaylamıştır⁷⁰. Bedel-i Nakdî Kanunu Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'daki düzenlemelerin ardından 6 Mart 1915 tarihinde yürürlüğe konmuştur⁷¹.

Bedel-i Nakdî Kanunu'nun süresi savaş sırasında ordunun mali gereksinimlerini karşılamak üzere 2 Mart 1916 tarihinde Meclis-i Mebusan'da tartışılarak uzatılmak istenmiştir. Yasa hükmünce bedel-i nakdîlerin istisna süresi ilk taksitlerin ödenmesinden itibaren 18 ay olarak belirtilmiştir. Hükûmet kanunun gerekçesinde silahlı silahlı alınamayanlardan bedel-i nakdî alındığını, askere alınanlar arasında eşitliğe aykırı bir durum gelişebileceğinden kanunu sınırladıklarını dile getirmiştir⁷². Kanun layihası ile ayrıca bedel-i nakdî veren ve amele, hamal kolları ve hizmet taburlarında bulunan kimselerin istisna sürelerinin başlangıcının bedel-i nakdî üzerine meydana gelen terhis

⁶⁶MAZC, Birinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 22, C: 1, s. 345.

⁶⁷MAZC, Birinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 22, C: 1, s. 346-347.

⁶⁸MAZC, Birinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 22, C: 1, s. 349-350.

⁶⁹MMZC, Birinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 32, C: 1, s. 455.

⁷⁰MAZC, Birinci Oturum Senesi, D: 3, İ: 24, C: 1, s. 383.

⁷¹Bedel-i Nakdî Kanunu", *Düstur*, 21 Şubat 1330, Tertip: 2, C. 7, Nu: 131, s. 434.

⁷²<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2400> (30.04.2021). Ayrıca bkz. İsmail Kandil, Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918), s. 412.

tarihinden itibaren olduğu belirtilmiştir⁷³.

Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemine doğru hükûmet ordunun asker ihtiyacını karşılamak amacıyla bedel-i nakdî alınan kimselerin ücretlerinin geri ödenmesi ve bedellilerin silahaltına alınması için yasal düzenlemeler yapmıştır. 29 Temmuz 1916 tarihinde Maliye Nezareti 21, 26, 31 Temmuz, 8 Ağustos, 25 Eylül ve 21 Şubat 1330 ile 7 Mart 1332 tarihli kanunlar gereği bedel-i nakdî vermiş ihtiyat ve müstahfız efradından Harbiye Nezaretince ihtiyaç duyulanlarının silahaltına alınabileceği; silahaltına alındığı sürelerdeki miktarın iade edileceği bildirilmiştir. Ancak Harbiye Nezaretince halkın yararına üretim yapan fabrikalarda çalışanların askerliklerinin tecil olunabileceği ve bedellerinin iade edilmeyeceği bildirilmiştir⁷⁴. Örneğin 19 Şubat 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Kastamonu Valiliğine, mirî orman kereste fabrikasında çalışan İzzet Bey'in müdür ve makinist olup olmadığı sorulmuş; 3 Mart 1917 tarihinde İzzet Bey'in bedelli askerliği onaylanmıştır⁷⁵.

Aynı konu ile ilgili bir diğer düzenleme 19 Ekim 1916 tarihinde geçici kanun şeklinde uygulamaya konmuş⁷⁶ ve 1 Şubat 1917 tarihinde Meclis-i Mebusan'da görüşülmüştür. Askerî Encümen'in Mazbata Muharriri Hüseyin Kadri Bey (Karesi), Encümen'deki görüşmeler hakkında bilgi vermiştir. Kan vergisi olarak nitelediği bedel-i nakdînin kaldırılması gerektiği üzerinde durduklarını, askerlik görevinin bütün Osmanlı vatandaşları için eşit olması lüzumuna değindiklerini ifade etmiştir. Buradaki tartışmalara Enver Paşa'nın da katıldığını anlatan Hüseyin Kadri Bey, Paşa'nın savaşta üretim sahasında da işgücüne ihtiyaç duyulduğunu, ihtiyaç duyulması hâlinde orduya askere alma yetkisini verdiklerini dile getirmiştir⁷⁷. Kanun ile 6 Mart 1914, 7 Şubat 1916 ve 20 Mart 1916 tarihli kanunların yürürlükten kaldırılması kabul

⁷³ “Efrâd-ı İhtiyâtiye ve Müstahfız Bedelât-ı Nakdiyesinin Tayin-i Müddeti Hakkında Kanun”, *Düstur*, 7 Mart 1332, Tertip:2, c. 8, Numara: 353, s. 727.

⁷⁴ BOA, *ML.EEM*. 1209/10 (1332.Te.16).

⁷⁵ BOA, *DH.İ.UM.EK*. 28: 103, (1335.Ca.09).

⁷⁶ “Efrad-ı İhtiyâtiye ve Müstahfızdan Bedel-i Nakdî Vermiş Olanların İhtiyac-ı Mübrem Halinde Taht-ı Silaha Alınması Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Düstur*, 6 Teşrin-i Evvel 1332, Tertip: 2, c. 8, Numara: 808, s. 1334.

⁷⁷ *MMZC*, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 32, C: 2, s. 69-76.

edilmiştir. Ayrıca bedel-i nakdî ödemesi yapanların askere alınmalarının ardından para iadelerinin ne şekilde yapılacağı ve bedel-i nakdî verip önemli kurum ve fabrikalarda çalışanların Harbiye Nezareti tarafından belirlenip askerliklerinin tecil edileceği ancak bedellerinin geri verilmeyeceği kabul edilmiştir⁷⁸. Kanun Meclis-i Mebusan'da kabul edilmesinin ardından Meclis-i Ayan'a havale edilmiştir.

Kanunun Meclis-i Ayan'daki görüşmelerine 10 Mart 1917 tarihinde başlanmıştır. Meclis-i Ayan genel kuruluna gelmeden önce kanun layihası, Askerî ve Maliye encümenlerinde tartışılmıştır. Her iki encümen, savaş şartlarının oluşturduğu gerek üzerine ülkenin iktisadiyeti ve ziraat-i umûmiyesi arasındaki ahenk ve dengenin gözden uzak tutulamayacağını dile getirerek kanunu uygun bulduğunu açıklamıştır⁷⁹. Tartışmalar sırasında Mahmut Paşa müstenkif (Açıklama) olduğunu beyan etmiştir. Ordu Dairesi Başkan Yardımcısı Behiç Bey, kanunun bir kerede tartışılıp geçmesi için layihanın müstaceliyetini teklif etmiştir. Ahmet Rıza Bey buna karşı çıkarak Meclis-i Mebusan'da üç ay kalan bir kanun layihasının neden mensubu buldukları Meclis tarafından hemen geçirilmek istendiğini sorgulamıştır. Rıza Paşa ise kanunun önemli bir kanun olup bir an önce tartışılması gerektiğini vurgulamasının ardından müstaceliyet teklifi Meclis-i Ayan tarafından kabul edilmiştir⁸⁰.

Ahmet Rıza Bey, daha önce birkaç defa büyük tahsisat talebiyle çıkarılmak istenen kanunlardan yola çıkıldığını buna mukabil üç milyon askerin silahaltına alındığını belirtmiştir. Harbiye Nezareti'nce istenilen paranın ordunun ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayıp karşılamadığını sorgulamıştır. Bedel-i nakdî alımından istenildiğinde feragat edilerek orduya asker alınmak istenmesinin eldeki insan kaynağının iyi kullanılmadığına işaret ettiğini ifade etmiştir. Ona göre mevcut kuvvetler iyi kullanılmış, yaralılar ve hastalar ciddi bir biçimde tedavi edilmiş, firariler sorunu halledilmiş olsaydı bu kanuna hiç gerek kalmayacaktır. Savaşın diğer yönünün de cephe gerisi olduğunu dile getiren Ahmet Rıza Bey, Bedel-i Nakdî Kanunu gereği askere alınmayanların silahaltına

⁷⁸ MMZC, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 37, C: 2, s. 163.

⁷⁹ MAZC, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 41, C: 2, s. 180.

⁸⁰ MAZC, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 41, C: 2, s. 181.

çağrılmasının ticaret ve sanayi alanında boşluklara sebebiyet vereceğini de sözlerine eklemiştir⁸¹. Bu konuda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın verdiği demeçlerin kendi fikirleri doğrultusunda olmakla birlikte, aksi doğrultu hareket ettiğini söyleyerek eleştirilerini Enver Paşa'ya yöneltmiştir. Yapılması gerekenleri; firarilerin engellenmesi, subayların hizmetine bakanların askere alınmasını, Harbiye Nezareti'nde kâtiplik, muhasiplik gibi görevlerde bulunanların silahlı altına alınmasını talep etmiştir. Farklı bir bakış olarak hanedan üyelerinden hiçbirinin savaşa gönüllü gitmediği gibi Ayan ve Mebusan üyelerinin de onlara uyduğunu beyan etmiştir⁸². Ahmet Rıza'nın kanun layihasına getirdiği muhalefe Hüsnü Paşa cevap vermiş, cephede sağlık çalışanlarının canla başla çalıştığını, ordunun iaşesi hususların karşılandığını söylemiştir⁸³. Kanun layihası yapılan görüşmelerin ardından Meclis-i Ayan'da 10 Mart 1917 tarihinde onaylanmıştır⁸⁴. Kanun, 19 Mart 1917 tarihinde yürürlüğe konmuştur⁸⁵.

Birinci Dünya Savaşı döneminde önemli hukuk düzenlemelerden biri olan Bedel-i Nakdî Kanunu artan asker ihtiyacı nedeniyle kaldırılacaktır. Bu durumu, kanunu düzenleyenlerin başında gelen Behiç Bey hatıralarında açıklamaktadır. Bedel-i Nakdî Kanunu ile askerlikle ilgisi olmayan kişilerden para alınarak Maliye'ye katkı sağlanmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Kanun ile senede iki milyon lira kadar gelir sağlandığını söylemiştir. Behiç Bey hatıratında Enver Paşa'nın bedel-i nakdî kanunun lağvı emrini verdiğini ve kendisinin Enver Paşa'yı caydırmaya çalıştığını anlatmaktadır. Behiç Bey durumu şöyle anlatmaktadır:

“...Bir gün Enver Paşa, bu kanunun lağvını temin için emir verdi. Bu kanundan istifade edenlerin askere alınmasından bir fayda hâsıl olmayacağını ve bunların askerlikten kurtulmak için şu veya bu şekilde yine bu parayı rüşvet olarak vereceklerini; fakat bu defa paranın devlet

⁸¹ MAZC, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 41, C: 2, s. 181.

⁸² MAZC, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 41, C: 2, s. 182.

⁸³ MAZC, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 41, C: 2, s. 183.

⁸⁴ MAZC, Üçüncü Oturum Senesi, D: 3, İ: 41, C: 2, s. 186.

⁸⁵ “Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfizdan Bedel-i Nakdî Vermiş Olanların İhtiyac-ı Mübrem Halinde Taht-ı Silaha Alınması Hakkında Kanun”, *Düstur*, 19 Mart 1333, Tertip: 2, c. 9, Numara: 189, s. 290.

hazinesine girmeyeceğini anlatmaya çalıştım; mümkün olmadı ve kanun başka bir kanunla fesholundu. Duyduğuma göre bu kanunun feshini Almanlar istemiş. Çünkü gayrimüslimler nakdî bedel vererek askerlikten kurtulup ticaretlerine devam etmekte ve Almanlar Türkiye’de ticaretlerini temin edememekte imişler. Bu kanun kalkarsa gayrimüslimlerin işleri bozulacak ve yerlerini Almanlar alacakmış.”⁸⁶.

3. Birinci Dünya Savaşı’da Bedel-i Nakdî Uygulaması

Bedel-i Nakdî Kanunu’nun uygulanması konusunda savaş boyunca taşradan merkeze bildirilen sorunlar bulunmaktaydı. Bu sorunlardan biri bedel-i nakdîlerden ayrı olarak verilecek vilayet hisselerinin şahsın bağlı bulunduğu kazaya mı yoksa bedel-i nakdînin alındığı şubeye mi teslim edileceğiydi. Dâhiliye Nezareti’den vilayetlere gönderilen yazıda öncelikle bedel-i nakdî vermek isteyen kişi, ahz-ı asker şubesinin bulunduğu yerden başka bir yerde ikâmet ediyorsa bedeli, bulunduğu yerlerdeki mal sandıklarına vermesi gerektiği bildirilmiştir. Başka mal sandıkları adına tahsilât kaydedilmekteyse birer suretleri maliye ve askerîyeye bildirilmek üzere tahsilâtı yapan mahallin geliri olarak kaydetmesi istenmiştir. Varidat hissesinin de bedel-i nakdî tahsil eden kazanın bağlı bulunduğu vilayet özel idaresine ait olması zorunluluğu iletilmiştir⁸⁷.

Sivas Valiliği’nden Maarif Nezareti’ne yazılan 28 Mayıs 1914 tarihli yazıda ise askerlik yaşına basmış olan birinin Darülmualimin’e girmesinden sonra askerlikten muaf tutulamayacağı ifade edilerek; hizmet-i nizamiyesini bedel-i nakdî vererek yapan Aziziye’nin Rüşdiye Mahallesi’nden Celalettin Efendi’nin Darülmualimin’e girmesinin ardından ihtiyat sınıfına alınıp alınmayacağı sorulmuştur. Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Dairesi de konu hakkında 6 Haziran 1914 tarihinde Harbiye Nezareti’ne durumu iletmiştir. Harbiye Nezareti 14 Haziran 1914 tarihinde verdiği cevapta Celalettin Efendi’nin ihtiyat sınıfındaki hizmetini yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir⁸⁸.

⁸⁶ Behiç Erkin, *Hatırat 1876-1958*, s. 153-154.

⁸⁷ BOA, *DH. UMVM*. 123-69 (1333.B.16).

⁸⁸ BOA, *MF. İBT*. 505-43 (1332.Ş.03).

Bedel-i nakdî hakkında 2 Mart 1915 tarihinde Mamuretü'l-aziz Valisi Sabit Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda ise Ermenilerin bedel-i nakdî vermeleri gereği üzerinde durulmuştur. Toplumsal yapıları itibariyle eşkıyalığa müsait olmayanların bile Osmanlı adına savaşmayacaklarını ve Ermeni çetelerine katılacaklarını belirterek bedel-i nakdî alınmasını talep etmiştir⁸⁹. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne girişleri yasak olan Ermenilerden de bedel alınması ve bedel vermeyenlerin ise kayıt altına alınması sefarethanelerden istenmiştir⁹⁰.

Gayrimüslimlerin bedel-i nakdî vermelerinin ayrılıkçı örgütler tarafından engellenmeye çalışıldığı da görülmektedir. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından Bolu Mutasarrıflığı'na yazılan bir yazıda Zonguldak'ta Dişçi Apostol adında birinin faaliyetleri hakkında bilgi istenmiştir. 20 Ağustos 1914 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey tarafından isteğe binaen geri dönüş yapılarak Dişçi Apostol'un seferberlik dolayısıyla silahaltına çağrılan Rumları gitmemeye ve bedel-i nakdî vermemeye teşvik ettiği, Apostol'un yakalanarak Divan-ı Harbi Örfi'ye sevk edildiği bildirilmiştir⁹¹.

Seferberliğin ilanından sonra askere gitmeyen ve haklarında takibatta bulunan yabancı ülkelerdeki vatandaşların bedel-i nakdî vermelerinin ardından tahkikata son verilmesi kararlaştırılmıştır⁹². Menteşe Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne yazılan ve Marmaris Kazası'nın Bozburun Nahiyesi'nin Turgutlu Kariyesi'nde yaşayan Muğlalı Aleksandr oğullarından Konstantin'in seferberlik ilanından sonra firar ettiği, geride bıraktığı değirmen ve emlakînin akıbetinin ne şekilde olması gerektiği 20 Ağustos 1914 tarihli bir yazıda sorulmuştur. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Konstantin'in tahkikatının bölgedeki kolordu divan-ı harbince yapılacağını; 24 Eylül 1914 tarihli yazı ile de firarilerin bıraktıkları eşyanın Tekâlif-i Harbiye Kanunu esasına göre el konulacağı belirtilmiştir. Sonrasında ise Menteşe

⁸⁹ BOA, *DH.EUM.* 2. Şb. 5-20 (1333.R.16).

⁹⁰ BOA, *HR. HMŞ. İŞO.* 237-34 (1331.Ks.29). Ayrıca bkz. BOA, *HR. HMŞ. İŞO.* 237/40 (1331.Şu.15).

⁹¹ BOA, *DH. EUM.* 3. Şb. 1-7 (1332.N.29).

⁹² BOA, *DH. EUM. LVZ.* 24-53 (1332.Za.15). Ayrıca bkz. BOA, *DH. EUM. MTK.* 49/21 (1332.Za.15).

Mutasarrıflığı, Konstantin'in bedel-i nakdî vermesi neticesinde hakkında yapılan tahkikata son verildiğini 18 Eylül 1914 tarihli ile Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir⁹³. Osmanlı Devleti'nde bulunan Gayrimüslim vatandaşların da benzer bir uygulamaya tabi tutulduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti bedel-i nakdî veren Müslim vatandaşları da seferberlik kapsamında muaf tutmuş ve devlet memurlarının bedel-i nakdî vermesi hususunda kolaylık göstermiştir. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi'nden Maliye Nezareti'ne yazılan 2 Nisan 1915 tarihli yazıda Emniyet-i Umûmiye Memurîn Kalemi'nden Ziya Bey'in silahaltına çağırılmasından sonra bedel-i nakdî vererek görevine devam etmesi konusundaki isteği ve bedel-i nakdînin yarısının peşin, kalan yarısının ise maaşından kesilmesi talebi uygun bulunmuştur⁹⁴. 12 Nisan 1916 tarihinde Maliye Nezareti'nden Emniyet-i Umûmiye Muhasebe Müdüriyeti'ne gönderilen bir talimatnamede bedel-i nakdî vereceklerini ispatlayan memurların ödenmeyen maaşlarından bedel-i nakdîye denk gelecek olan miktarının ödenmesi yoluyla muamele yapılması bildirilmiştir⁹⁵.

25 Nisan 1916 tarihinde Maliye Nezareti Muamelât-ı Nakdîye Müdüriyeti'nden Emniyet-i Umûmiye Muhasebe Müdüriyeti'ne yazılan yazıda ise bedel-i nakdî verecek memurların maaşlarından belirtilen miktarın nakden verilmesi istenmiştir⁹⁶. Bu konudaki bir başka talep Emniyet-i Umûmiye Levâzım Müdüriyeti Mübayaat Masası Kâtibi Mehmet Muhlis Bey'den gelmiştir. Koca Mustafa Paşa Ahz-ı Asker Şubesi'ne yazdığı 1 Haziran 1916 tarihli dilekçesinde ihtiyat sınıfından olup muayene sonucunda silahaltına çağrıldığını anlatmış ve bedel-i nakdî vererek muafiyet talebinde bulunmuştur. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti, Mehmet Muhlis Bey'in 44 lira olan bedel-i nakdî ücretinin kalan maaşından kendisine verilmesini bildirmiştir⁹⁷. Dâhiliye Nezareti İdare-i Umûmiye-i Dâhiliye Müdüriyeti'nden idari makamlara gönderileni bir yazı ile de bedel-i nakdî

⁹³ BOA, DH. EUM. 3. Şb. 2-10 (1332.Za.12).

⁹⁴ BOA, DH. EUM. MH. 101-18 (1333.Ca.27).

⁹⁵ BOA, DH. EUM. MH. 126-45 (1334.C.26).

⁹⁶ BOA, DH. EUM. MH. 126-64 (1334.C.27).

⁹⁷ BOA, DH. EUM. MH. 130-38 (1334.B.29).

verdikten sonra istisnai memuriyetlere tayin olunanların bedel miktarını geri istediklerini, bu kimselerin taleplerine doğrudan ret cevabı verilmesi gerektiği de tebliğ edilmiştir⁹⁸. Bedel-i Nakdî Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından taşradan Dâhiliye Nezareti'ne uygulamanın tecil edilmesine dair istekler de gelmiştir. Boyabad'tan yazan Andon, Yorgi, İstapan ve Marko bedel-i nakdîlerinin bir kısmının peşin vermekle birlikte zamanı gelen ikinci taksitlerinin tecil veya affedilmesi talep etmişlerdir.⁹⁹.

Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umûmiye Dairesi Dördüncü Şubesi 18 Mart 1913 tarihinde yayınladığı genelge ile 1887 ile 1897 yaş aralığındaki kimselerden olup bakaya kalanlardan da bedel-i nakdî alınması talebini iletmiştir¹⁰⁰. Bu çerçevede 12 Haziran 1914 tarihinde Rize'den gönderilen telgrafta 571 bakayadan 58'inin bedel-i nakdî verdiği belirtilmiştir¹⁰¹. Yine Rize ahalisinden bakaya olup başka memleketlerde bulduklarından Sünne, Sulina ve İbrail Şehbenderhanelerine bedel-i nakdîlerini yatıran 7 kişinin isimleri de Dâhiliye Nezareti İdare-i Umûmiyesinden Harbiye Nezareti'ne 26 Temmuz 1914 tarihli yazı ile gönderilmiştir¹⁰². Bükreş Sefaretinden Balçık Şehbender Vekili Rauf Bey'e gönderilen bir yazıda ise bakaya durumunda bulunan Habib oğlu Ali bin Arif'in kur'ası yeni çekildiği için 65 Osmanlı lirası bedel-i nakdî vermesi gerektiği belirtilirken, askerî hizmetini nizamiye sınıfında yapıp ihtiyat sınıfına geçenlerden veya bazı nedenlerden ötürü nizamiye sınıfından muaf tutulup ihtiyat sınıfına dâhil edilenlerden 43 Osmanlı lirası alınması talep edilmiştir¹⁰³.

Yurt dışında bulunan vatandaşların işlemleri sefarethaneler ve şehbenderlikler tarafından yapılmıştır. Örneğin Osmanlı Devleti vatandaşı olup Rusçuk Şehbenderliği vasıtasıyla işlemleri yapılan Kamhi ve kardeşi David'in bedel-i nakdîlerinin tahsil edilip muamelesinin

⁹⁸ BOA, *DH. EUM.* 94-58 (1333.M.25).

⁹⁹ BOA, *DH. İ.UM.EK.* 18-3 (1334.L.03).

¹⁰⁰ BOA, *DH. İD.* 158-16 (1332.B.12).

¹⁰¹ BOA, *DH. İD.* 180-56 (1332.B.20).

¹⁰² BOA, *DH. İD.* 180-70 (1332.N.03).

¹⁰³ BOA, *HR. SFR. 04.* 633-98 (1914.09.11).

yapıldığı¹⁰⁴; yine Osmanlı tabiyetine bağlı ve Edirne Vilayeti'ne kayıtlı Avram oğlu Aram'ın 1914 seferberliği ile bedel-i nakdîsini ödediği ve kendisine tezkere-i Osmanî verilmesinin istendiği görülmektedir¹⁰⁵. Kanunun belirlediği niteliklerin dışında bulunan kimselerin bedel-i nakdîleri ise kabul edilmemiştir. Osmanlı Devleti'nde Ermeni milletine mensup Baros oğlu Dikran 23 Şubat 1916 tarihli dilekçesinde bedel-i nakdîden yararlanmak talebinde bulunmuştur. Hariciye Nezareti Umur-ı İdariye Müdüriyeti Umûmiyesi'nden Bükreş Şehbenderliği'ne gönderilen yazıda Baros oğlu Dikran'ın yaşı nedeniyle fiilî hizmette bulunması gerektiğinin altı çizilerek verdiği bedel-i nakdî talebinin reddedilmesi iletilmiştir¹⁰⁶. Benzer bir durum Rusçuk Şehbenderliği vasıtasıyla bedel-i nakdî vermek isteyen Ermenak oğlu Matyos için de meydana gelmiştir. Yaşı nedeniyle bedel-i nakdîsinin kabul edilemeyeceği ve ödediği bedel-i nakdînin iadesi ifade edilmiştir¹⁰⁷. Ayrıca sefaretlerden gönderilen emirnamelerde bedel-i nakdî verenlerin taksitlerinin tam olarak alınmasından sonra işlemlerinin yapıp bilgi verilmesi talep edilmiştir¹⁰⁸.

Birinci Dünya Savaşı süresince, asker alma sistemlerinin işletilmesi ile Osmanlı ordusu personel mevcutları yüksek tutulmaya çalışılırken, bedel-i nakdî kanunları ile de bozuk ve yetersiz ekonomiye katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Millî Mücadele döneminde, gönüllülük esasına dayalı “*kuvva-yı milliye*” yapılanmasını müteakip, tek merkezden yönetilen bir ordu teşekkülü ile de asker alma teşkilatı gerekli desteği vermiştir. Cumhuriyet'in ilanını müteakip 21 Haziran 1927 tarihli “1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu” ile askerlik hizmetinin her Türk erkeği için süreli ve zorunlu bir vatandaşlık görevi olduğu kabul edilmiştir. Ancak tarihte örnekleri olduğu üzere bedelli askerlik hizmeti hâlen Millî Savunma Bakanlığı tarafından lüzumu hâlinde uygulanmaktadır¹⁰⁹.

¹⁰⁴ BOA, *HR. SFR. 04.* 634-54 (1914.11.02).

¹⁰⁵ BOA, *HR. SFR. 04.* 643-31 (1915.09.18).

¹⁰⁶ BOA, *HR. SFR. 04.* 648-65 (1916.02.24).

¹⁰⁷ BOA, *HR. SFR. 04.* 648-75 (1916.02.26).

¹⁰⁸ BOA, *HR. SFR. 04.* 645-67 (1915.12.20).

¹⁰⁹ Şenol Çöklü, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)*, s. 210-212.

Sonuç

Osmanlı Devleti, ana unsurunu Türklerin oluşturduğu, kendi güvenliğini sağlayacak ordusunu temin ve idame etmede tarih boyunca tımar, pençik, devşirme, kur'a ve yükümlülük gibi çağın gereklerine uygun, örnek alınan pek çok usul kullanmıştır. Bu sistemlerde Gayrimüslimler, kadın, çocuk ve muafiyeti bulunanlar hariç diğerleri cizye vergisi karşılığında askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır. Uygulanan bu asker alma sistemlerinde askerlik süresinin belirsizliği, geçimlik üretim yapılan Osmanlı Devleti'nde hem ekonomik istikrarı hem de askerin moral ve motivasyonunu olumsuz etkilemiştir.

Asker alma sistemindeki ilk düzenleme Tanzimat Fermanı'nı müteakip 1843 yılında gerçekleştirilmiştir. Fransız ordusundan örnek alınarak hazırlanan “Kur'a sistemi” ile askerlik hizmeti hem her erkek için süreli vatani bir görev hâline getirilmiş hem de nizamiye, redif ve müstahfiz olarak derecelendirilmiştir. Ancak, bu dönemlerde de mali kaygılardan dolayı bedel-i şahsî ve bedel-i nakdî uygulamaları bir istisna olarak devam etmiştir.

1886 yılında çıkarılan bir “Nizamiye Kanunu” ile kur'a sistemindeki asker alma heyetleri yerine ordular bünyesinde “ahz-ı asker teşkilatı” kurulmuştur. Bedel-i şahsinin de kaldırıldığı bu kanunla asker alımları yeni bir sistematığe bağlanmıştır. Osmanlı vatandaşlarının din farkı gözetmeksizin eşit işlem göreceğini esas alan II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası askere alımlarla ilgili bir dizi kanun çıkarılmıştır. 21 Temmuz 1909 tarihi kanun ile 50 Osmanlı altını karşılığında bedel-i nakdî uygulamasına devam edilmiştir. Ancak çok geçmeden 7 Ağustos 1909 sayılı ikinci bir kanun ile Hıristiyan nüfus ile İşkodra, Yemen, Hicaz, Trablusgarp illeri, Necid ve Bingazi sancakları ve Arabistan'a komşu olan illerin çöle yakın kısımlarındaki Arap aşiretleri de askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır.

Balkan Harbi sonrası yapılan reformlardan ordu da fazlaca nasibini almıştır. Bunlardan bir tanesi 12 Mayıs 1914 tarihli “Mükellefiyeti Askeriye Kanunu Muvakkati”dir. Heyette görevli Bnb. Mayer ve Ahz-ı Asker Kalemi Amiri Behiç Bey (Erkin)'in katkıları ile çıkarılan kanunla, asker alımlarının kolordular bölgesinde teşkil edilecek

olan Ahz-ı Asker Dairelerince yerine getirilmesi planlanmıştır. Yine aynı kanun ile askerlik hizmeti silahlı ve silahsız olarak iki gruba ayrılmış; Balkan Harbi'nde yaşanan tecrübelerden dolayı Gayrimüslimler geri hizmetlerde kullanılmak üzere oluşturulan Amele Taburlarında askerlik hizmetlerini yapmışlardır. Ancak yine ekonomik sebeplerden dolayı aynı kanunun 118-132 maddelerinde bedel-i nakdî usulünün devamına karar verilmiştir. Ayrıca, I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı ordusunda bedelli askerlik hizmetinin aksaksız olarak uygulanabilmesi, ücretlerin zamanında alınabilmesi için “Bedel-i Nakdî Kanunu” çıkarılmıştır. Müslim ve Gayrimüslim farkı gözetmeksizin maddi durumu yerinde olan herkes bu kanundan yararlanmıştır. Savaşın son dönemlerine gelindiğinde artan asker ihtiyacı bedel-i nakdî uygulamasının sınırlarının daralması ve ardından ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Millî Mücadele döneminde de ahz-ı asker teşkilatı bağımsızlık mücadelesinde TBMM Hükûmeti'ne destek vermiştir. Cumhuriyetin ilanı sonrası 1927 yılında çıkarılan “1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu” ile her Türk erkeği için zorunlu ve süreli askerlik hizmeti uygulamasına devam edilmiş; ancak Millî Savunma Bakanlığınca lüzumu hâlinde, bir istisna olarak bedelli askerlik hizmetinin uygulanmasına devam edilmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (=ATASE)

ATASE Arşivi, *Birinci Dünya Harbi*, Kls.73, Dos.365, Fih.003

ATASE Arşivi, *Birinci Dünya Harbi*, Kls.73, Dos.365, Fih.; 003-0001a

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA)

BOA, *DH. EUM.* 94-58 (1333.M.25)

BOA, *DH. EUM.* 2. Şb. 5-20 (1333.R.16)

BOA, *DH. EUM.* 3. Şb. 2-10 (1332.Za.12)

BOA, *DH. EUM.* 3. Şb. 1-7 (1332.N.29)

BOA, *DH. EUM. LVZ.* 24-53 (1332.Za.15)

BOA, *DH. EUM. MH.* 101-18 (1333.Ca.27)

BOA, *DH. EUM. MH.* 126-45 (1334.C.26)

BOA, *DH. EUM. MH.* 126-64 (1334.C.27)

BOA, *DH. EUM. MH.* 130-38 (1334.B.29)

BOA, *DH. EUM. MTK.* 49/21 (1332.Za.15)

BOA, *DH. İD.* 158-16 (1332.B.12)

BOA, *DH. İD.* 180-56 (1332.B.20)

BOA, *DH. İD.* 180-70 (1332.N.03)

- BOA, *DH.İD.* 198-4 (1332.B.06)
- BOA, *DH. İ.UM.EK.* 18-3 (1334.L.03)
- BOA, *DH.İ.UM.EK.*28:103 (1335.Ca.09)
- BOA, *DH.İ.UM.EK.* 100/4 (1334.R.03)
- BOA, *HR. HMŞ. İŞO.* 237-34 (1331.Ks.29)
- BOA, *HR. HMŞ. İŞO.* 237/40 (1331.Şu.15)
- BOA, *HR. SFR.* 04.. 633-98 (1914.09.11)
- BOA, *HR. SFR.* 04.. 634-54 (1914.11.02)
- BOA, *HR. SFR.* 04.. 643-31 (1915.09.18)
- BOA, *HR. SFR.* 04.. 648-65 (1916.02.24)
- BOA, *HR. SFR.* 04.. 648-75 (1916.02.26)
- BOA, *HR. SFR.* 04.. 645-67 (1915.12.20)
- BOA, *MF. İBT.* 505-43 (1332.Ş.03)
- BOA, *ML.EEM.* 1209/10 (1332.Te.16)
- BOA, *DH.UMVM.* 55/11 (1334.N.08)
- BOA, *DH. UMVM.* 123-69 (1333.B.16)

Düstur, Tertip: 1, c. 5, Numara: 842, “Asakir-i Nizamiye-i Şahanenin Tertibât-ı Müteyemmime-i Cedîdeye Tevfikan Sûret-ı Ahzını Mübeyyin Kanun

Düstur, Tertip: 2, c. 6, Numara: 296, “Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu”, 29 Nisan 1330

Düstur, Tertip: 2, c. 6, Numara: 330, “1303 Tevellütlülerden 1308 Tevellüdüne Kadar Olan Erbâb-ı Esnandan İstisnai Bedel-i Nakdî Kabulü ve Müteferruatı Hakkında Kanun”, 9 Haziran 1914

Düstur, Tertip: 2, c. 6, Numara: 397, Taht-ı Silaha Celb Olunan Milel-i Gayr-i Müslime Efrâd-ı İhtiyatîyesinden Bedel-i Nakdî Kabulü Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, 3 Ağustos 1914

Düstur, Tertip: 2, c. 6, Numara: 414, “Müslüm Eferad-ı İhtiyatiye ve Müstahfızının Gayr-ı Muallim Kısmından da Bedel-i Nakdî Kabulü Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, 26 Temmuz 1330

Düstur, Tertip: 2, c. 6, Numara: 440, “Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfızdan Bedel-i Nakdî Kabulü İçin Muayyen Mahallerin Temdidi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, 31 Temmuz 1330

Düstur, Tertip: 2, c. 6, Numara: 468, “Efrâd-ı İhtiyatiye ve Müstahfızdan Bedel-i Nakdî Kabulü İçin Muayyen Mahallerin Tekrar Temdidi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, 8 Ağustos 1330

Düstur, Tertip: 2, c. 6, Numara: 549, “Bedel-i Nakdî Kabulünün Temdidi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, 25 Eylül 1330, s.1331

Düstur: Tertip: 2. c. 6, Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Muvakkati, 1334 (1918)

Düstur, Tertip: 2, c. 7, Numara: 131, Bedel-i Nakdî Kanunu”, 21 Şubat 1330

Düstur, Tertip: 2, c. 8, Numara: 244, “Müslim Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfızının Gayr-ı Muallim Kısmından da Bedel-i Nakdî Ahzi

Hakkında Kanun”, 25 Kanun-ı Sani 1331

Düstur, Tertip: 2, c. 8, Numara: 353, “Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfız Bedelat-ı Nakdîyesinin Tayin-i Müddeti Hakkında Kanun”, 7 Mart 1332

Düstur, Tertip: 2, c. 8, Numara: 808, “Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfızdan Bedel-i Nakdî Vermiş Olanların İhtiyac-ı Mübrem Halinde Taht-ı Silaha Alınması Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, 6 Teşrin-i Evvel 1332

Düstur, Tertip: 2, c. 9, Numara: 189, “Efrad-ı İhtiyatiye ve Müstahfızdan Bedel-i Nakdî Vermiş Olanların İhtiyac-ı Mübrem Halinde Taht-ı Silaha Alınması Hakkında Kanun”, 19 Mart 1333

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (II. Tertip)

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (II. Tertip)

Kaynak Eserler

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, c.1, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 130, İstanbul 2013

ERKİN, Behiç, *Hatırat 1876-1958*, haz. Ali Birinci, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c. 3, Gnkur Basımevi, Ankara 1971

KARATAMU, Selahattin, *TSK Tarihi (1908-1920)*, c. 3, Gnkur ATASE Yayınları, Ankara 1971

Araştırma ve İnceleme Eserleri

AYAYDIN, Rıdvan, Osmanlı Devleti’nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011

BAYAR, M. Hikmet, *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Tarihçesi*, Harp Akademileri Matbaası, İstanbul 2009

BEŞİKÇİ, Mehmet, “Balkan Harbi Yenilgisi Sonrası Osmanlı Ordusunda Yeniden Yapılanma Hamleleri”, *Harp Akademileri Komutanlığı Balkan Harbi Panel Bildirileri*, İstanbul 2016, s. 133-146

BEŞİKÇİ, Mehmet, “Balkan Harbinde Osmanlı Ordusu Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 110 (Bahar 2012), s. 27-43

BEYOĞLU, Süleyman, “Ermeniler Amele Taburlarında”, *Yeni Türkiye, Ermeni Özel Sayısı*, Sayı 60 (2014), s. 259-288

ÇOKER, Fahri, “Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1260-1266

ÇÖKLÜ, Şenol, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004

DURGUN, Bülent, “Sefer Planlarında ve Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29 (2014), c. 14, s. 57-96

EMECEN, Feridun, “Bedel”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul 1992, s. 301

ERENDOR, Metin, *Türk Ordusu Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul 2018

GÜLSOY, Ufuk, “Osmanlı Gayrimüslimlerinin Muafiyet Vergisi: Bedel-i Askerî (1855-1909)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 37 (2002), s. 93-118

KANDİL, İsmail, *Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2020

KARA, Hidayet ve Bahattin Çatma, “Osmanlı Devleti’nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik”, *International Journal of Social Science*, Sayı 64 (Winter III 2017), s. 355-371

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1947

KAYALI, Kurtuluş, Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1250-1258

KÖKSAL, Osman, Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti’nde Askeralmada (Son Durum), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987

KARAGÖZ, Mevlüt, *Birinci Dünya Savaşı’nda Filistin Sina Cephesi Lojistik Faaliyetleri*, Yeditepe Akademi Yayınları, İstanbul 2021

ONAR, Sıddık Sami, “Bedel-i Askerî”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Milli Eğitim Basımevi, (5. Baskı), İstanbul 1979, s.439-440

ÖZCOŞAR, İbrahim ve Hüseyin Haşimi Güneş, “Osmanlı Devleti’nde Cizye ve 19. Yüzyıla Ait Bir Cizye Defteri: Cizre Sancağı’nın Cizye Defteri (Cizye Defter Numarası:375)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15 (Kış 2006), c. 5, s. 159-179

ÖZGEN, Cenk, Türkiye’de Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006

ÖZGÜN, Cengiz, Türk Silahlı Kuvvetlerinde Personel Yönetimi ve Personel İstihdamının Yeniden Yapılandırılması: Profesyonel Askerlik, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya 2005

ÖZTUNA, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi 2. Kitap*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004

SHAW, J. Stanford, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982

YILDIRIM, Salih, Osmanlı'dan Günümüze Bedelli Askerlik Uygulamaları, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2019

ZÜRCHER, Eric Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908- 1928)*, çev. Ergun Aydınoglu, Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2009

İnternet Kaynakları

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2400>

Summary

Throughout history, Ottoman Empire employed lots of methods like *Timar*, *Pençik*, *Devşirme*, *Kura* (lottery) and conscription for recruitment and sustainment of its army that guards its own borders. In those methods, non-Muslims residents of the Ottoman Empire were excused from conscription and other compulsory military services in exchange for poll tax called *Jizya*. In the Ottoman Empire practicing subsistence-agriculture, those recruitment methods affected both economic stability and morale-motivation of the personnel as service life stood unclear.

The first regulations in recruitment were made in 1843, following the *Tanzimat* Edict. With the lottery system modeled after the French army, military service not only became a temporary duty but also was ranked as *Nizamiye*, *Redif* and *Mustahfiz*. However, the practices of paid personal and military services were continued as exceptions due to financial concerns in those periods.

With the *Nizamiye* Law enacted in 1886, recruitment offices were founded in place of committees in the lottery system. Thanks to this law that abolished paid-military service practices, recruitment processes were regimented into a new system. After declaration of the constitutional era, many laws regarding recruitment policies were passed. With the legislation/law of 21 July 1909, the practice of paid-military service continued and non-Muslims were able to apply for military academies. But after a short while, Christian, North African and Arabic Ottoman citizens were excused from military services.

After the Balkan wars, many reforms have been made in every single aspect of life, especially in the military. One of them was the law of 12 May 1914, named “Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati”. Thanks to the law contributed by both German and Turkish delegations, especially Behiç Bey (ERKİN) who was the head of recruiting office, it was planned that enlisting processes were carried out by the recruitment agencies under the command of the Ottoman Corps. Also, the military service was divided into two categories; armed and unarmed. During the first Balkan war, non-Muslims served in the labor troops designed for

rear area operations. However, due to financial problems, paid military service continued by applying clause 118-132 of the law. Also, for the continuum of the paid military service practices, another law has been enacted. Regardless of their religious belief, everyone was able to get benefits of the law. Even, paid military service practices were enforced during the WWI. When it was reached to the last stages of the war, the growing need for soldiers caused the paid military service practices to be narrowed down and then disappeared

During the period of the National Struggle, the recruitment agencies (Ahz-ı Asker Teşkilatı) supported the government of Turkish National Assembly. After the proclamation of Turkish Republic, "1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu" was passed in 1927. According to this law, military service became compulsory for every Turkish male. However, the practice of paid military service is continued by the Ministry of National Defense as an exception in case of needs.